

Københavns Universitet

Biologismer

Møller, Jes Fabricius

Published in:
Den jyske historiker

Publication date:
2006

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Møller, J. F. (2006). Biologismer. Den jyske historiker, 112, 8-20.

socialdarwinismen, organisme-analogierne, Lombrosos kriminologi, frenologi, adfærdsbiologien m.m.

Biologisme er en underform af scientismen. Scientismen er betegnelsen for forskellige former af (over)vurdering af (natur)videnskabens rolle og betydning, især den opfattelse, at naturvidenskaben er den væsentligste eller eneste egentlige videnskab, at naturvidenskabelig erkendelse har universel gyldighed i naturen og kulturen, og at øvrige videnskaber skal bygge på naturvidenskabens principper og metoder. (Lübcke 1983)

I denne sammenhæng kan scientismen defineres som overskridelsen af demarkationslinjen mellem natur- og humanvidenskaberne fra naturvidenskabens side. Scientismen er i sit anlæg monistisk, idet den betragter alt værende som en enhed af samme stof. Som underform foretager biologismen den samme bevægelse med udgangspunkt i biologien eller deraf afledte videnskaber eller pseudovidenskaber. (Det giver sjældent mening i et videnskabshistorisk perspektiv at skelne mellem videnskab og pseudovidenskab, især ikke i dette tilfælde, da overskridelsen af demarkationslinjen kan være nok til at frakende en given videnskab dens videnskabelighed. En biologisme er en pseudovidenskab nærmest pr. definition.) Metaforisk kan man tale om en invasion, hvorved biologien tiltager sig jurisdiktion på fremmed territorium. Ønsker man at anvende andet end martialske metaforer, kan man også beskrive processen med en medicinsk: Biologisme betegner en naturvidenskabelig kontamination eller infektion af humanvidenskaben.

Som et modstykke hertil kan man pege på, hvorledes andre livsanskuelser har foretaget en åndsvidenskabelig kontamination af naturvidenskaben, de fleste i forlængelse af en ældre tradition, ifølge hvilken hele universet er gennemtrukket af et enhedsprincip. Den kvalitative forskel i skaberværkets dele forklares ved deres andel i dette princip, oftest kaldet ånd. Princippet dvæler i stenen, drager ånde i planten, drømmer i dyret og bringes til bevidsthed i mennesket, som det udtrykkes poetisk. Remsen – her i en hjemmegjort oversættelse fra tysk – findes i flere varianter og skriver sine aner tilbage til Vedaerne. I den tyske idealistiske filosofi (Schelling) rykkes progressionen et hak, således at mennesket kendetegnes som ikke blot det bevidste, men også det *selvbevidste* trin i hierarkiet, hvilket giver det en næsten guddommelig status. Gud er i denne tradition ofte defineret som ren ånd. Vi kender den i variationer og afskygninger fra antroposofi, new age, dybdeøkologi og så videre.

Biologismen adskiller sig fra mekanicismen og vitalismen. (Nobis 1971).

Mekanicismen er også en slags scientisme og forstår verden som en maskine snarere end som en organisme (Møller 2003a). Årsagssammenhænge i det mekanicistiske verdensbillede forstås typisk som kausale, mens det biologistiske rummer både kausale og finale årsager, kendetegnet ved at årsagen ligger hhv. før og efter det fænomen, der skal forklares. Et eksempel på en final forklaring

Biologismer

JES FABRICIUS MØLLER

Det var et decideret chok for den læsende offentlighed, da det i 1990'erne kom frem, at de skandinaviske lande ikke alene havde ført en biologisk motiveret racehygiejnisk politik i 1930'erne i almindelighed, men at nordiske lande med Danmark i spidsen havde været pionerer på dette område. Love om tvangssterilisering blev indført i Danmark 1929, 1934 og 1935, Sverige 1934, 1941, Norge 1934, Island 1938, Letland 1937 og Estland 1936. Den skandinaviske lovgivning tjente endda som forbillede for den nazistiske racehygiejniske politik. So ein Ding haben wir auch gehabt.

Også internationalt blev historien slået stort op, og der var en vis tendens til flagellantisk fryd over, at de "pæne" skandinaviske lande havde så store skelletter i skabet. "Sverige tvangssteriliserede 10.000-tals – endast Nazityskland var værre i Europa" som det hed på en løbeseddel for Dagens Nyheter, 20/8 1997. (Broberg og Tydén 1998)

Denne ransagning af den tidlige velfærdstats skyggesider bragte begrebet *biologisme* frem fra gemmerne, fordi det mere end andre begreber dækkede dette særegne – men altså ikke enestående – fænomen, at man bedrev befolkningspolitik på et biologisk grundlag. Jeg skal i det følgende forsøge med en definition af begrebet og i øvrigt skitsere dets anvendelse og anvendelighed.

Definition

Biologismer er en fællesbetegnelse for en række ideologier eller forestillinger, der bruger biologien som grundlag for fortolkningen af verden. Det er fænomener som den videnskabelige racisme, raceantropologien, eugenikken,

er, at mænd og kvinder klæder sig som de gør, *før* at opnå bedre parringsmuligheder. Det biologiske element i denne forklaring består i, at et kulturelt fænomen (klædedragt) fortolkes som et udtryk for en evolutionær nødvendighed. En mekanistisk forklaring på påklædningen er for eksempel, at vi tager tøj på, fordi det er koldt. Mekanistiske forklaringer er ikke velegnede til at forklare kulturforskelle (Hvorfor klæder mennesker sig forskelligt, selvom temperaturen er den samme?) og de har vanskeligt ved at redegøre for den fri vilje. (Hvorfor findes der nudister eller vinterbadere?)

Vitalismen var i modsætning til mekanicismen formuleret som en *kritik* af scientismen. Liv var ifølge vitalismen væsensforskellig fra materie, og liv kunne ikke forklares ved at reducere det til en række bio-kemiske processer. Hans Driesch (1876-1941) var en anerkendt embryolog og forsøgte at underbygge vitalismen eksperimentelt. Han fjernede celler fra et søpindsvinfoster, der til trods herfor udviklede sig til et helt normalt individ. Heraf sluttede han, at liv ikke blot byggede på de givne fysiske forudsætninger, men var organiseret af et livsprincip kaldet enteleki. Enteleki unddrager sig direkte observation, men man må slutte sig til dets eksistens indirekte, for de fysiske og biokemiske forudsætninger er ikke nogen tilstrækkelig forklaring. Livsprincipets højeste udtryk er menneskets fri vilje, der ifølge vitalismen heller ikke kan forklares af naturvidenskaben. Friheden er netop kendetegnet ved at unddrage sig den determinisme, som er følgen af en konsekvent kausal tankegang.

Vitalismens historie har i øvrigt et par interessante paralleller med vitaminernes. Begrebet 'vitamin' blev skabt i 1913 af den polske hygiejniker Casimir Funk som en betegnelse for de stoffer, om hvilke man antog, at de havde essentiel betydning for legemets vækst og trivsel. Det var ikke nok for mennesket at få tilført kemisk energi i form af æggehviteproteiner, stivelse og fedt i ren form i tilstrækkelige mængder (+ salte) for at overleve. Føden skulle være af en vis livsfremmende kvalitet foruden kvantitet. 'Vitaminerne' eksisterede i begyndelsen udelukkende som hypotese. De blev identificeret på deres virkning uden at deres eksistens verificeredes i et mikroskop eller ved en kemisk analyse.

Reduktionisme

Biologiens væsentligste redskab til at retfærdiggøre kontaminationen eller okkupationen er reduktionismen. Næsten alle videnskaber er reduktionistiske, idet de forsøger at reducere det uoverskuelige og komplicerede til det enkle og forståelige. Den i denne sammenhæng aktuelle reduktionisme er den, der ønsker at underordne eller eliminere andre videnskabelige resultater. Den findes i flere varianter:

- 1.) Hierarkisk reduktionisme, dvs. en forestilling om, at alle fag i virkeligheden beskæftiger sig med det samme, blot på forskellige niveauer. Psykologi bygger på fysiologi, igen på biologi, på biokemi, på kemi, som igen bygger på fysik, for at nævne et eksempel på et hierarki. Comte mente, at sociologi var alle fags moder. Derudover kan man tale om en afart af den hierarkiske, en "historisk" reduktionisme, dvs. den forestilling at tidligere tiders komplicerede teorier overflødiggøres eller inkorporeres i en mere avanceret teori, som for eksempel Keplers planetbanteori, der opstoges af Newtons mekanik, der igen underordnes relativitetsteori. Denne reduktionisme modsiges for eksempel af paradigmateteorier.
- 2.) Ontologisk reduktionisme, dvs. at alle genstandsområder i princippet er ens. "I virkeligheden taler vi om det samme." Det var denne ontologiske reduktionisme, der lå til grund for bl.a. Ernst Haeckels (1834-1919) monistiske livsanskuelse, der forkaster opdelingen mellem ånd og materie til fordel for en materialistisk tolkning. Haeckel var meget kendt i sin samtid, og hans *Naturliche Schöpfungsgeschichte* (1868) blev for eksempel oversat til dansk under titlen *Skabelseshistorien* i 1877.
- 3.) Metodisk reduktionisme, dvs. den forestilling, at alle fag i virkeligheden benytter sig af samme metode men på forskellige genstandsfelter, også kaldet enhedsvidenskab. Positivismen forbindes hyppigst med denne form for reduktionisme. Det kendes fra det kritiske gennembruds generation af historikere, der gerne sammenlignede sig selv med de natur- og lægevidenskabelige fakulteters hvidklittede laboratorieforskere. (Wittendorff 1986) Få spor af denne sammenligning findes stadig rundt omkring. Ældre bind på Institutbiblioteket på Københavns Universitets Afdeling for Historie er for eksempel stadig mærket "FHL" på ryggen, en forkortelse for (Universitetets) Filologisk-historiske Laboratorium.

Begrebets historie

Begrebet biologisme er værdiløst, idet det bygger på den antagelse, at der er en *nødvendig* adskillelse af natur- og humanvidenskaberne. Wilhelm Dilthey (1833-1911) var den mest fremtrædende fortalere for denne adskillelse. Han skabte ganske enkelt begrebet *Geisteswissenschaft*, som på engelsk kaldes *Human Sciences* og på dansk skiftevis ånds- og humanvidenskab. Dilthey, der stod i forlængelse af den hermeneutiske tradition, mente, at humanvidenskaben benytter sig af en helt anden metode eller mental operation end naturvidenskaben. Naturvidenskaben *forklarer* en begivenhed i kraft af naturlove, mens humanvidenskaben *forstår* en begivenhed som udtryk for en menneskelig handling. Denne skelnen

ligger i forlængelse af en ældre distinktion mellem kultur og natur, der definerer natur som skabt af Gud, mens kulturen er det, som mennesket har skabt.

Denne adskillelse tog fart i løbet af det 19. århundrede og fandt sit institutionelle udtryk i 1850, da det matematiske-naturvidenskabelige fakultet blev udskilt af det filosofiske fakultet på Københavns Universitet. Først i 1973 blev det filosofiske fakultet i øvrigt omdøbt til det humanistiske fakultet. Det må yderligere bemærkes, at der faktisk ikke eksisterede et egentligt fag kaldet 'biologi' i det meste af det 19. århundrede. Det var en fællesbetegnelse. I virkelighedens verden fandtes der zoologer og botanikere, men ingen biologer.

Dilthey indledte et opgør med naturvidenskabens *Totalitätsanspruch*, som havde givet sig udslag i for eksempel sociologien. De tidligste sociologer som Comte, Spencer, Schäffle og Lilienfeld arbejdede ud fra en scientinistisk og enhedsvidenskabelig teori, der antog menneskelig samfundsdannelse for at være enten en fuldstændig analogi til eller et selvfulgeligt resultat af naturens evolution. Først med den generation af sociologer, der slog igennem omkring forrige århundredekifte, som Tönnies, Weber og Durkheim, blev samfundet ikke længere opfattet som en naturbettinget flokdannelse. I stedet lagde de vægt på samfundet som en mental tilstand, der skulle gøres til genstand for forståelse snarere end forklaring. (Møller 2000, Møller 2003a) I denne ny-idealistiske tradition er begrebet biologisme blevet til.

Biologisme (subsidiært biologisering) kendes som ord fra det 20. århundredes første årtier. Deutsches Fremdwörterbuch anfører en forekomst af begrebet Biologismus fra 1912. Det er muligvis ældre, på alder med underkategorien 'socialdarwinisme'. (Hofstadter 1962; Hansen 1982) Det antages, at socialdarwinisme blev introduceret som kritisk begreb af den russiske sociolog J. Novikov i 1905. Det har dog været anvendt i Frankrig allerede i 1880'erne. (Clark 1984) Meget tyder på, at dette ord meget sjældent er blevet anvendt som en betegnelse af socialdarwinisterne selv. Det er især blevet brugt af socialdarwinismens kritikere, og det skal derfor forstås hovedsageligt som skældsord. (Bannister 1979) Det samme synes at gøre sig gældende for 'biologisme'.

Den ældste danske forekomst af verbalformen 'biologisere' – som udtryk for den tankebevægelse at forstå ikke-biologiske fænomener med biologiske begreber – stammer fra 1914. (Johannsen 1914, 10) Den danske arvelighedsforsker Wilhelm Johannsen offentliggjorde i dette år en nærmest sprælsk afhandling i universitetets festskrift om "Falske Analogier med Henblik på Lighed, Slægtskab, Arv, Tradition og Udvikling", som havde hentet lidt inspiration hos Harald Høffding (Høffding 1914). Johannsen kritiserede især den tyske darwinisme repræsenteret af Ernst Haeckel. Haeckels teori udlagdes af Johannsen som udtryk for et nærmest erstatningsreligiøst behov for En Stor Teori Der Kan Forklare Alting:

Den Darwin'ske Flodbølge i Biologien, som – efter at have givet Forskningen mægtige og uforøngelige Impulser af højeste Værdi – nu er ved at ebbe ud, efterlader foruden denne rige Grøde selvfølgelig ogsaa sine værdiløse eller skadelige Slamdele, sit Opskyl af Vrangforestillinger og letsindige Domme, som fødtes og trivedes under Darwinismens dogmatiske Herredømme med Häckel som Germanernes Ypperstepræst (Johannsen 1914, 19).

I mellemkrigsstiden kom den ny-idealistiske sociologi til Danmark i skikkelse af Theodor Geiger, der var flygtning fra Hitler-Tyskland. Han beklædte den første lærestol i sociologi i Danmark oprettet i Århus i 1938 efter at have virket siden 1933 ved Institut for Historie og Samfundsokonomi i København. Geiger definerede biologismen således:

Ordet Biologisme anvendes f.eks. overfor andre Videnskabsgrene, saafremt de benytter sig af biologiske Tankgangs. Biologisme i Sociologien betyder Overføring af Biologiske Love og Regler paa Samfundslivets Problemer, eller i vort Tilfælde: Biologisme i Eugenetik betyder en Retning i denne pragmatisk Videnskab, som undervurderer sociale Kendsgjerningers Betydning for Arveligheden, eller som tvinger de sociale Faktorer ind under biologiske Synspunkter (Geiger 1935, 35).

Geiger var socialdemokrat og tilhænger af eugenikken. Det kan måske undre, fordi racehygiejnen nærmest er at definere som biologismen *par excellence*. Det hænger sammen med, at der fandtes en særlig socialistisk udlægning af eugenikken, der tog afstand fra den racistisk baserede eugenik, der var nazismens. Socialdemokratiske eugenikere mente, at samfundets dårligdomme – sygdomme, arbejdsløshed, kriminalitet – hovedsageligt havde sociale årsager. Det skal forstås i modsætning til de racehygiejnere, der mente, at flertallet af samfundets problemer skyldtes biologisk arv eller degeneration. Mens socialdemokraterne mente, at en aktiv socialpolitik var en del af løsningen, blev socialpolitikken af andre eugenikere betragtet som en del af problemet, fordi den ville sætte den naturlige selektion ud af kraft og dermed skabe flere svage individer. Socialdemokratiet med K.K. Steincke var de drivende kræfter, da sterilisationslovgivningen blev vedtaget første gang i 1929, men det var dem meget om kun at sterilisere dem, som var arveligt belastede. K.K. Steincke udkastede allerede i 1920 en storstilet plan for "Fremtidens Forsørgelsesvæsen" og her indgik eugenikken som en integreret del af hans forestillinger om en velfærdsstat. Men eftersom samfundet skal påtage sig at forsørge alle dem, der ikke kan tage vare på sig selv, må samfundet også have retten til at hindre forplantningen hos de mennesker, hvis afkom vil komme til at ligge forsørgelsesvæsenet til byrde. Steriliseringer blev altså af folk som Steincke og Geiger set som en løsning på et socialt problem snarere end et biologisk, og derfor mente de, at deres egen opfattelse teoretisk lå langt væk fra den biologistiske. (Møller 2002a) Hvordan velfærdsstatens steriliseringspolitik så ud i praksis er en helt anden sag. (Koch 2000, Tydén 2000)

I efterkrigsstiden møder vi begrebet igen hos Heretica-kredsens ny-humanistiske opgør med de stålsatte ideologier og -ismernes Svantevitfigurer:

Men Mennesker, hvad er det for Skabninger, hvad er et Menneske for et Væsen? Vi har indtrukket Keoler, Tønder fulde af Teorier om, hvad det er for en Mærkværdighed, Positivisme, Naturalismens, Liberalismens, Socialismens, Biologismens, alle Systemers og Ismers Teorier om, hvad det er for et Væsen, og alt var saa simpelt; men de vakler paa deres Sokler, disse Afguder, Fundamentet under dem skælver, og der fårer Rotter og Børnkebidere ud af deres trøskede Indre som altid af gamle Afgudsbilleder, der styrter. Og tilbage staar vi med en Mærkværdighed, et omhvirlvet Begreb, et ubegribeligt Ord: Menneske (Hansen 1948, 74).

Martin A. Hansens brug af ordet er så vidt vides et enkeltstående tilfælde, men er betegnende for Heretica-kredsens ny-idealistiske opgør med naturvidenskabens dominans, som også var et forsøg på at nyformulere et værdigrundlag oven på verdenskrigens værdikrise.

Race og køn

Også i historieskrivningen har biologisme tjent som et kritisk begreb. Opgøret med nazismen og især dens biologiserende racepolitik har betydet meget for efterkrigsgenerationernes opfattelse af biologiseringen, også i en sådan grad, at der i mange tilfælde er blevet sat lighedstegn mellem biologisering og nazisme. Dommen fældes på baggrund af en slags *guilt by association*. Det skete for eksempel i det i indledningen nævnte tilfælde, den skandinaviske eugeniske lovgivning. Senere er billedet i kraft af en serie af handlinger blevet væsentligt mere nuanceret. Det er ikke nødvendigvis den skandaliserende radikalitet i den eugeniske politik, der er mest interessant. For det første er det blevet klart, at racehygiejnen hænger sammen med tilblivelsen af velfærdsstaten, og for det andet viser det sig, at den ikke har båret præg af en så omfattende og systematisk brutalitet, at en direkte jævnføring med Nazityskland berettiges. (Kalling 1999, Mattila 1999, Tydén 2000, Koch 2000, Haave 2000)

Forskningen i steriliseringspolitik udspringer af den kvindehistoriske forskning af den enkle – men set ud fra et reproduktionsrationelt standpunkt ikke særlig indlysende – grund, at steriliseringspolitikken var rettet næsten udelukkende mod kvinder. Kvindeforskningen har peget på, at den kulturelle undertrykkelse af kvindeskønnet er sket under påskud af kvindeskønnetts biologiske mindreværdighed, dets sårbarhed og dets naturbundne anderledeshed i det hele taget. Kvindens rolle i familie og samfund er blevet set som en funktion af hendes natur, og kvindens naturlige funktioner er blevet genstand for en sygeliggørelse. "Det svage køn" er en social konstruktion. Kvindeforskningen taler derfor om kvindeskønnetts patologisering, medikalisering eller biologisering (Johannisson 1994) Denne biologisering var ikke nødvendigvis kun undertrykkende, men kan også udlægges som led i en generel moderniseringsproces. (Rosenbeck 1992, 24ff)

Medicin og stat

Biologiseringen hører sammen med det moderne samfunds tilblivelse. Det er et forhold, der er fremhævet af den del af den medicin-historiske forskning, der har et centrum i Bielefeld. Den teoretiske basis for det, man kunne kalde Bielefelderskolen, dannes af Max Weber, der i sin sociologi beskriver, hvorledes et moderne samfund er kendetegnet ved en *rationalisering, bureaukratisering og professionalisering*. Denne linie følges af forskere som Alfons Labisch, Ute Frevert, Gert Göckenjan og Claudia Huerkamp, der hver især har foretaget studier af lægestandens professionalisering i det 19. århundrede. Professionalisering indebærer i hovedtræk autorisation i kraft af universitetseksamination, organisering i faglige foreninger, en lukket faglig offentlighed i form af tidsskrifter og møder inkl. kollegial kontrol samt statsligt monopol på udøvelse af næringen, dvs. mulighed for rejsforfølgelse af ikke-autoriserede udøvere af faget, in casu kvaksalvere. (Danmark fik en kvaksalverforordning allerede i 1794).

Et afgørende punkt er den alliance, der blev indgået mellem lægestanden og staten hen imod slutningen af det 19. århundrede.

Lægerne opnåede i princippet behandlingsmonopol til gengæld for i vid udstrækning at stille sig i statens tjeneste. Tidligere i århundredet var lægerne blot udbydere af tjenesteydelser og tilhørte som regel en lavere socialklasse end deres patienter, mens de mod århundredets slutning fik en status, der sidestillede dem med præster og advokater, samtidig med at de fik en central placering i det voksende statslige bureaukrati. Perioden kendetegnes iflg. Frevert af en "Entprivatisierung und 'Vergesellschaftung' von Krankheit und Gesundheit". (Frevert 1984, 12) Processen blev spidsformuleret af medicineren og politikereren Rudolf Virchow, ifølge hvem "Politik nichts anderes ist als Medizin im großen." (Cit. efter Schwartz 1995, 32) Det var med andre ord en politikers opgave at helbrede samfundet. Medicinen spiller hovedrollen i et moderne ordensprojekt. (Schmidt og Kristensen 1986, 26; Labisch 1992, 110).

Professionaliseringen af den medicinske videnskab skete altså ikke alene som en systematisering men også som en statsliggørelse af lægestanden, således at det blev et embede at være læge, samtidig med at læger og kirurger fik statens garanti for deres behandlingsmonopol. I Danmark er det mere tydeligt end i de fleste andre europæiske lande, idet der tidligt var et udbygget netværk af distriktskirurger og embedslæger, som voksede stærkt parallelt med antallet af privatpraktiserende læger i løbet af 1800-tallet. I 1837 talte *Hof- og Statskalendarer* 79 embedslæger og 133 privatpraktiserende læger uden for København. (Kristiansen 2000, 4) Uanset om lægerne som gruppe kan betragtes som bevidste aktører i dette spil, blev resultatet en disciplinering af samfundet. Medicinen blev redskab for de idealer, der herskede i det borgerskab, som lægerne selv tilhørte. Fattigdom og

moralsk anstødelig adfærd patologiseredes og blev dermed gennem medicinen gjort til genstand for videnskabelig kontrol og regulering. Det har Birgit Kirkebæk meget tydeligt demonstreret i sit værk om dansk åndssvageforsorg. Her viser hun, hvordan lægerne fra 1880'erne overtog ansvaret for de åndssvage på bekostning af pædagogerne. Diagnosen "moralsk åndssvaghed" introduceres samtidig. Den var i brug fra 1890'erne til 1930'erne, og dækkede over andre betegnelser som "de anti-sociale åndssvage" eller "forbrydermennesket" og viser med al ønskelig tydelighed, hvordan netop det medicinske i høj grad var flettet sammen med det moralske. Kirkebæks studier viser også, at perioden 1890-1940 var kulminationen af den lægelige og medicinske indflydelse. (Kirkebæk 1993)

At den medicinske videnskab og dens stadig stærkere legitimitet blev indtaget i opbygningen af den moderne, centraliserede stat gør det klart, at man kan forstå racehygiejnen som kulminationen af den denne proces. Netop i racehygiejnen konvergerer naturvidenskab og socialpolitik i statens forsøg på at holde samfundsløbet sundt. (Møller 2001)

Determinisme og politik

Der har været en udbredt tendens til at identificere biologierne med den politiske højreradikalisme. Eksemplet med eugenikken, der også havde en socialdemokratisk udgave, viser, at det ikke er rigtigt. Socialdarwinismen bruges oftest synonymt med en ekstrem liberalisme (junglelovliberalisme), men darwinismen er i lige så høj grad blevet taget til indtægt for konservative og socialt integrerende politiske synspunkter. (Hofstadter 1962)

På samme måde har racismen forskellige ansigter repræsenteret af dens to væsentligste teoretikere, Arthur de Gobineau og Houston Stewart Chamberlain. Gunter Mann har understreget, at mens Gobineau var pessimist og resignerede overfor den stadige og uafvendelige blanding af de oprindeligt rene racer, havde Chamberlain ingen forestilling om en oprindelig guldalder, men mente, at de sunde racer kunne opstå i historiens løb. Det gav hans idéer mere *drive* end Gobineaus: "Eine edle Rasse fällt nicht vom Himmel herab, sondern sie wird nach und nach edel, genau sowie die Obstbäume, und dieser Werdeprozess kann jeden Augenblick von Neuem beginnen, sobald ein geographisch-historischer Zufall oder ein fester Plan [...] die Bedingung des schafft." (cit. efter Mann 1973) Hos Chamberlain blev biologien dermed et instrument i menneskets hænder og ikke en skæbnetung byrde. Forestillingen om racernes ulighed delte de, men de politiske konsekvenser, der skal drages heraf, er bestemt ikke de samme. (Se også Schmidt og Kristensen 1986, 103)

Det springende punkt er den fri vilje. Som tidligere nævnt står biologien i kontrast til en teori som for eksempel vitalismen, der bl.a. lægger vægt på den

fri vilje. Som metafysik er biologismen at betragte som en monistisk materialisme, dvs. at alt værende betragtes som materie, og at der i udgangspunktet derfor ikke er plads til noget så immaterielt som "vilje" eller "ånd". Det gælder imidlertid kun i teorien. Som allerede vist i racismens tilfælde indrømmes der ofte stor plads til den fri vilje i biologierne.

For racehygiejnens vedkommende bliver det særligt klart, fordi racehygiejnen ikke bare lod sig nøje med den konstatering, at degenerationen truede. Racehygiejnen var en politisk ideologi, og den ville handle. Den tog det også på sig at gøre noget ved problemet, at afvende det uafvendelige, så at sige. Denne dobbelthed er blevet formuleret således, at racehygiejnen er et resultat af en dynamisk kombination af to slags fremtidsvisioner: "Dystopien der Degeneration" og "Utopien der *Menschenzüchtung*" (Weingart, Kroll og Bayertz, s. 27ff). Naturvidenskaben beskriver ganske vist verden som et system behersket af naturlovene, men naturvidenskaben er samtidig et utroligt stærkt redskab i menneskenes hænder, der kan overtrumfe sin egen determinisme. Mennesket er behersket af naturlovene, som mennesket imidlertid kan skaffe sig indsigt i og i kraft af denne indsigt sætte sig til herre over "naturen". Ordet er her sat i anførselstegn, fordi biologismen fortolker alting, som om det var natur, først og fremmest kulturen. Dette forhold gør det vanskeligt i den konkrete historiske analyse af biologiseringen meningsfuldt at skelne mellem "natur" og "kultur", en skelnen som er forudsætning for at bruge begrebet biologisering.

Biologisering i dag

Der var noget påfaldende ukontroversielt ved et biologisk fænomen som de danske sterilisationslove. Der var kun ganske få politiske modstandere af lovgivningen og de intentioner, der lå bag. Kun de mest kristne og/eller konservative kunne se noget problem i dette indgreb i befolkningens forplantningsevne. De fleste var enige om, at moderne tiders problemer skulle løses med moderne midler. Dette gjaldt i øvrigt i de fleste af de vestlige, protestantiske lande, hvorimod katolikkerne altid har været imod enhver form for indgriben i den menneskelige forplantningsproces, hvad enten der var tale om prævention, abort eller sterilisation.

Et af Karen Blixens tidlige forsøg som forfatterinde var en lille opsats om ægteskabet, hvor hun i et længere afsnit diskuterede eugenikken. (Offentliggjort posthumt i *Blixemania* 1977) Hun var en moderne kvinde og mente, at fremtidens ægteskab var tømt for enhver betydning. Der var ingen religiøse eller juridiske grunde til at gifte sig. Personligt havde hun yderligere gjort den erfaring, at kærligheden heller ikke havde meget med ægteskab at gøre. Den kunne sagtens trives uden for ægteskabet. Det var dog ingen grund til helt at afskaffe institu-

tionen, for der kunne være rationelle grunde til at opretholde den: "Personligt tror jeg, at det vil ende med, at et nyt Slags Ægteskab vil blive bygget op paa Racens Idé: Eugenics, Birth-Control etc." (Brev til Ingeborg Dinesen 13/4 1924. Blixen 1984, bind I, 252.) Blixen tilsluttede sig med andre ord forestillingen om, at den menneskelige forplantningsproces var et samfundsanliggende. Det blev imidlertid et problem for livsnyderen og individualisten Blixen, der ikke mente, at man skulle reducere livet til et redskab for forbedringen af kommende generationers liv:

Eugenics kan vel være et meget pænt Fyr at styre efter; men jeg skulde tro, at skal vore Efterkommeres Efterkommere sejle med Blikket paa deres Efterkommeres Efterkommere igen, maa de blive noget trætte deraf. Denne Kærlighed til Livets Fortsættelse, hvor Livet i sig selv ikke har nogen absolut Værdi, har altid forekommet mig et svagt Argument. (brev til Thomas Dinesen 22/10 1926, Blixen 1984, bind II, s. 82)

Denne konflikt mellem samfundshensynet og individets behov og ønsker er indbygget i moderniteten. Den moderne stat ønsker kontrol med sin befolkning, mens den moderne borger kræver sin frihed og sine rettigheder.

I kraft af opgøret med nazismens befolknings- og racepolitik var forestillingen om samfundet som et frit manipulerbart legeme for alvor problematiseret, og nogle vil endda sige tabuseret. Ganske vist var sterilisationslovene i Norden i kraft helt frem til begyndelsen af 70'erne, men de rammer, hvorunder de blev anvendt, havde ændret sig betydeligt. Det havde i hvert fald to årsager.

For det første tog individualiseringen fart. Sat over for individualitet som værdi kunne samfundshensyn ikke længere oppebære samme forrang som før krigen. Tilsvarende har forestillingen om arvelighed ændret sig. Geneetikken er i dag ikke en videnskab om kollektiver. Den bruges først og fremmest til at udpege individuelle *forskelle* mellem samfundets medlemmer, det enkelte menneskes disposition og særlige egenskaber, risici og forspring. Vores DNA-profil er for så vidt vores identitet slet hen.

For det andet antog den individuelle krop, og især kvindens krop, en stadig større betydning. Kvindens frigørelse blev ikke lanceret under sloganet "Retten til eget liv" men derimod det tankevækkende: "Retten til egen krop." Kvindens krop blev selve grundsymbolet for hendes frigørelse. Først den frigjorte krop og siden den veltrimmede krop er blevet så central en værdi for det 20. århundredes anden halvdel, at forestillingen om samfundselementet er trukket i baggrunden til fordel for fokuseringen på det individuelle legeme.

Racehygiejnen er som officiel politik i dag opgivet, ikke fordi vi er imod sterilisering eller abort, men fordi kvindens krop er ukrænkelig uden kvindens eget samtykke. Enhver kvinde har ret til *selv* at bestemme, om hun vil steriliseres eller have en abort. Derfor har racehygiejnen heller ikke helt forladt os. Med de raffinerede metoder for præ-natal diagnostik er det muligt at identificere

uønskede egenskaber hos de ufødte. At teknologien står til rådighed, gør det meget vanskeligt at vælge den fra, og har man først valgt den, virker situationens logik ubønhørligt: Langt de fleste forældre vælger en abort, hvis barnet f.eks. viser sig at have Downs syndrom. Dermed fik Karen Blixen ret, da hun beskrev, hvordan eugenikken i fremtiden ikke vil "blive slaaet fast ved Love eller Anordninger, det vilde gaa ind i Bevidstheden som ethvert anstændigt Menneskes Fordring til en anstændig Forbindelse." (Blixeniana 1977, 70) Vi har med andre ord internaliseret eugenikken. Staten pålægger os ikke at fravælge de uønskede. Vi gør det selv. (Møller 2003b)

Litteratur

- Bannister, Robert C 1979, *Social Darwinism; Science and Myth in Anglo-American Social Thought*, Philadelphia: Temple University Press.
- Blixen, Karen 1984, *Breve fra Afrika*, udg. af Frans Lasson, Kbh.: Gyldendal.
- Bonderup, Gerda 1992, "Lægestanden i historiografien", *Historisk Tidsskrift*, 1, s. 29-64.
- Broberg, Gunnar og Mattias Iyden 1998, "Når svensk historia blev en våldssnyhet", *Tidskrift*, nr. 3, s. 2-15.
- Clark, Linda L. 1984, *Social Darwinism in France, Alabama*: University of Alabama Press.
- Frevert, Ute 1984, *Krankei als politisches Problem*, Göttingen: Vandenh. u. R.
- Geiger, Theodor 1935, *Samfund og Arvelighed*, København: Dansk forening for social Oplysning.
- Gemzell, Carl-Axel 1989, *Om politikens företenskaphägnade och vetenskapens politisering. Kring välförståelsens uppkomst i England*, Bd. I, Institut for Samtidshistorie, Kbh.
- Grockenjan, Gerd 1985, *Kütern und Staat machen – Gesundheit und Medizin in der bürgerlichen Welt*, Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Hansen, Bent Sigurd 1982, "Socialdarwinisme!", *Nordisk Forum* vol. 17, nr. 2 = vol. 34.
- Hofstadter, Richard 1962, *Social Darwinism in American Thought*, (2. udg.) Philadelphia/Boston: Beacon Press.
- Huerkamp, Claudia 1985, *Der Aufstieg der Ärzte im 19. Jahrhundert – Vom gelehrten Stand zum Professions-mitteln Experten: Das Beispiel Preussens*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Haave, Per 2000, *Sterilisering av latere 1934-1977*, Oslo: Norges Forskningsråd (<http://program.forskningsradet.no/vfo/dokumenter/sterilisering.doc>)
- Jeppesen, Bent Haugeard 1984, *Johannes V. Jensen og den hvide manns byrde*, Kbh.: Rhodos.
- Johannisson, Karin 1994, *Den mörka kontinenten*, Stockholm: Norstedts Forlag.
- Johannsen, Wilhelm 1914, *Falske Analogier*, Københavns Universitets Festskrift.
- Kalling, Ken 1999, "Introduction to the history of estonian eugenics" in *Tartu University History Museum Annual Report 1998*, Tartu.
- Kirkebæk Birgit 1993, *Da de åndsvalge blev farlige*, Kbh.: SOCPOL.
- Koch, Lene 2000, *Tvægssterilisation i Danmark 1929-67*, Kbh.: Gyldendal.
- Kristiansen, Rikke Ilsted 2000, "Læger og bønder", 1066, nr. 4.
- Labisch, Alfons 1992, *Homo Hygenicus – Gesundheit und Medizin in der Neuzeit*, Frankfurt/M: Campus Verlag.
- Lübcke, P. (red.) 1983, *Politikens filosofiske ikon*, Kbh.: Politikens Forlag.
- Mann, G 1973, "Rassenhygiene – Sozialdarwinismus" i samme (Hrsg.) *Biologismus im 19. Jahrhundert*, Stuttgart.
- Martin A. Hansen 1948, *Heretica*, konvention og formåid i Ole Wivel, *Heretica*, Kbh.: Gyldendal 1962.

- Mattila, Markku 1999, *Kansamme parhaaksi*, Helsinki. (<http://www.lib.helsinki.fi/elektra/summatti.pdf>)
- Møller, Jes Fabricius 2000, "Blod og arv - legemet som billede på samfundet i det 19. århundrede", *Den jyske Historiker* nr. 90, 232-249.
- Møller, Jes Fabricius 2001, "Biologi, medicin og socialpolitik" *Bibliotek for Læger*, 3, sep., 193. Årg. s. 117-225.
- Møller, Jes Fabricius 2002a, "Socialistisk Eugenik", *Arbejdshistorie*, nr. 1, 1-15.
- Møller, Jes Fabricius 2002b, *Biologismen* ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Møller, Jes Fabricius 2003a, "Markedemekanismer og statmaskineri", *Den jyske historiker* 102-103, 180-189.
- Møller, Jes Fabricius 2003b, "Negere, jøder og den moralske hygiejne" kronik i *Information* 28. marts.
- Nobis, H.M. 1971, "Biologismen" i J. Ritter (Hrsg.) 1971, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Basel: Schwabe & Co, Bd. 1, sp. 944-945.
- Rosenbeck, Bente 1992, *Kroppens politik*, København: Museum Tusulanum.
- Schmidt, Lars-Henrik og Jens Erik Kristensen 1986, *Lys, luft og renlighed*, Århus: Akademisk Forlag.
- Schwartz, Michael 1995, *Sozialistische Eugenik*, Bonn: Dietz.
- Tyden, Matias 2000, *Fra politisk til praktisk*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wittendorff, Alex 1986, *Rejsen mod vrideligheden*, København: Aschehoug.

Biologismer